

Steiger Kornél

Mi a szünkatatheszisz?

Mielőtt ismertetem előadásom célkitűzését, röviden bemutatom azt a három sztoikus episztemológiai alapfogalmat, amelyet a fejtegetés során használni fogok. Ezek: a képzet, a jóváhagyás és a megragadás.

A képzet (*phantasztia*) a külső világ valamely tárgyának vagy eseményének a vezérlő lélekrészben megjelenő reprezentációja, amelyet az értelem nyomban propozicionális formára hoz, azaz kijelentés vagy kijelentések kapcsolata formájában fogalmaz meg. Jelenlegi vizuális és auditív percepcióim egy adott készletét például így fogalmazom meg: „Most nappal van.” Egy képzet lehet meggyőző vagy nem meggyőző. Nem meggyőző az a képzet, hogy „ha nappal van, akkor a Nap nincs az égbolton”. A meggyőző képzet lehet igaz vagy hamis. Hamis képzet például bármely optikai csalódás. Az igaz képzet lehet megragadó vagy nem megragadó. A megragadó képzet (*phantasztia kataléptiké*) evidenciájánál fogva mintegy megragadja a lelket. Ilyen a már többször említett „most nappal van”. Nem megragadó igaz képzzel némely betegek rendelkeznek. Egy antik példa erre a sárgaságban szenvedő ember esete, aki keserűnek érzi a méz ízét (Sextus *M 7. 242–243*).

A megragadó képzet Zénónnak tulajdonított definíciója így hangzik: az a képzet, amely „a valóságos tárgy [*hūparkhon*] nyomán és a valóságos tárgynak megfelelően nyomódott és pecsételődött a lélekbe, s ezáltal olyan, amilyen nem lehetne a nem valóságos tárgy nyomán” (Sextus *M 7. 248; 402; DL 7, 46, Kendeffy Gábor fordítása*).

A megragadó képzet továbbá az igazság kritériuma (Sextus *M 7. 227 = SVF II. 56, vö. DL 7, 46 = SVF II. 53*).

A jóváhagyás (*szünkatatheszisz*) az a mozzanat, amikor egy adott képzetet igaznak ismerünk el. Ha kialakul bennem az a képzet, hogy „most előadást tartok”, azt jóváhagyom. Ha ellenben hamis képzetem támad – pl. a vízbe mártott evező nyelét megtöröttnek látom –, azt nem hagyom jóvá, hanem fölfüggesztem az ítéletet. A képzetek iménti osztályozásából következik, hogy aki a jóváhagyást helyesen használja, az csak a megragadó képzetet hagyja jóvá. Aki másfajta képzetet hagy jóvá, az hamis, mégpedig vagy gyöngé, vagy elhamarkodott jóváhagyást alkalmaz. Az ennek a nyomán kialakuló ismereti forma a vélekedés, illetve a tévedés (Sextus *M 7, 151 = SVF I, 67; SVF II, 90; Stob. 2, 111, 20 = SVF I, 68*).

A megragadás (*katalépszisz*) mint tevékenység nem más, mint a megragadó képzet jóváhagyása (Alex. *De anima 71, 10 = SVF II, 70; Sextus M 7, 151 = SVF II, 90. Sextus M 8, 397 = SVF II, 91*). Mentális tartalomként a megragadás szilárd, evidens fogalom a lélekben. A megragadásokból szerveződik az a koherens rendszer, amelyet tudásnak (*episztémé*) nevez a sztoikus, és amely szilárd, erős, és érvelés nem másíthatja meg.

Az eddig mondottak három tézisben foglalhatók össze:

(1) A megragadó képzet az igazság kritériuma (Sextus *M 7, 227*).

(2) Egy képzet jóváhagyása nem más, mint a képzet igaznak nyilvánítása. (Ugyanis a jóváhagyás éppen azt jelenti, hogy elfogadom a tárgy és a róla kialakult képzet korrespondenciáját.)

(3) A megragadás a megragadó képzet jóváhagyása (Sextus *M* 8, 397).

A harmadik tétel – az első kettő alapján – így fogalmazható át:

(3*) A megragadás az igazságkritérium igaznak nyilvánítása.

Ez a kijelentés vagy értelmetlen, vagy végtelen regresszust tartalmaz. Értelmetlen, ha abból indulok ki, hogy igaznak éppen azt a képzetet nyilvánítom, amely megfelel a kritériumnak. Ha az igazságkritériumot igaznak nyilvánítom, az annyit tesz, hogy saját magára alkalmazom. Ez pedig értelmetlen, hiszen a kritérium önmagát nem ítélni meg. Végtelen regresszust tartalmaz a kijelentés, ha föltételezem, hogy az igazságkritérium igazságát egy másodfajú kritérium alkalmazásával állapítom meg, amelyre egy harmadfajú kritériumot alkalmazok és így tovább.

A következőkben amellet érvelek, hogy jelen formájában mindhárom tétel hiányos vagy hibás, és a hibák gyökere a második tételben van. Azt állítom, hogy a *szünkatatheszisz* eredetileg nem egy képzet igazságának egyszerű jóváhagyása, illetve konfirmálása, hanem valami egészen más.

Noha a *szünkatatheszisz* a korai sztoikus filozófia központi jelentőségű fogalma, és a sztoikusok és a szkeptikusok közötti vita épp akörül forog, hogy vannak-e *szünkatatheszisz*szel illelhető képzetek, antik filozófiai forrásainkban tudomásom szerint egyetlen olyan szöveg sem található, amelyből világosan kiolvasható volna, hogy a sztoikusok (és a szkeptikusok) szerint mi történik a lélekben, amikor *szünkatatheszisz*szel illet egy képzetet. Ezért most az elemzés során előbb kibontom a kifejezés lehetséges jelentését, majd kontextusban elemzem a használatát.

A *szünkatatheszisz* kifejezés a mediális *szünkatatithemai* igéből származik, amely a *katatithemai* igének a *szün*- prefixummal ellátott alakja. A *katatithemai* alapjelentése: „letesz” (pl. valaki egy csomagot, amit eddig cipelt), „lefektet” (*katatitheszthai eisz biblion*, „írásba foglalni”), és innen: „megállapít” (pl. a városalapító megállapítja a föl-építendő falak helyét). Parmenidésznél ebben a jelentésben találkozunk az igével. A halandók az artikulált természeti dolgok számára neveket állapítanak meg (*onomata katethento*), hogy a megnevezés révén meg tudják különböztetni őket (B 8, 34; B 19). Egy másik helyen (B 8, 53) azt olvassuk, hogy az emberek úgy állítják be értelmüket (*gnómasz katethento*), hogy az a természeti világban két elemet különböztessen meg egymástól.

A συγκατατίθειαι ige először Platónnál fordul elő (*Gorgiasz* 501 c). Szókratész azt fejtegeti Kalliklésznak, hogy léteznek olyan eljárások és tevékenységek, amelyek valóban hasznára vannak a léleknek, másfajta tevékenységek ellenben értéktelen élvezetekben részesítik csupán. Ezután a következő kérdést intézi Kalliklészhoz:

„σὺ δὲ δὴ πότερον συγκατατίθεισαι ἡμῖν περὶ τούτων [τὴν αὐτὴν δόξαν] ἢ ἀντίφης;”¹

(Vajon csatlakozol-e megállapításunkhoz ezekre vonatkozóan, vagy ellentmondasz? Azaz: Vajon egyetértesz-e velünk ezekre vonatkozóan, vagy ellentmondasz?)

¹ E. R. Dodds idézi *Gorgiasz*-kommentárjában – hely megjelölése nélkül – W. H. Thompson véleményét, aki a τὴν αὐτὴν δόξαν frázist egy glossza maradványának tekinti, amely utóbb került a szövegbe. A glossza a συγκατατίθεισαι jelentését magyarázhatta, így: τὴν αὐτὴν δόξαν ἐχεις. Miután a συγκατατίθεισαι intranszitiv ige, Thompson megoldását meggyőzőbbnek tartom, mint Dodds nézetét, amely szerint Platónnál az ige még megtarthatta a κατατίθεισαι tranzitivitását (Plato: *Gorgias*. A Revised Text with Introduction and Commentary by E. R. Dodds. Oxford: Clarendon Press, 1959. 320).

Démoszthenész (*De corona* 166,12) idézi II. Philipposz levelét, amelyben a király ezt írja:

„ἐγὼ μέντοι ἀκούσας τῶν πρεσβευτῶν συγκατατίθεμαι τοῖς παρακαλουμένοις, καὶ ἕτοιμος εἰμὶ ποιεῖσθαι τὰς ἀνοχάς.” (Meghallgatván a követeket, egyetérték a fegyverszüneti feltételekkel, és kész vagyok fegyverszünetet kötni.)

Használja a szót Arisztotelész és Epikurosz is, ezekre később térek ki.

Gyakran találkozunk a kifejezéssel a történetíró Polübiosz művében.² Ő azért értékes forrás, mert nem atticizál, hanem közgörög nyelven ír. Következésképpen biztosak lehetünk abban, hogy kifejezéshasználata híven tükrözi korának beszélt nyelvét. Polübiosz abban az évtizedben született, amelyben Khrüszipposz meghalt, tehát azon a görög nyelven beszél, amelyet a sztoikus is használt. Bemutatok néhány jellegzetes példát a sugkatat...qemai ige polübioszi használatára.

(1) „συγκατατιθεμένων αὐτῷ πάντων ταῖς ἐπιβολαῖς” (miután valamennyien egyetértettek vele a terveit illetően; 3.71.2);

(2) „παραπλήσια δὲ τούτοις ἕτερα καὶ πλείω πρὸς τὸν αὐτὸν τρόπον διαλεχθεὶς ἔπεισε Βώστορα συγκαταθέσθαι τοῖς λεγομένοις” (ezekhez hasonló egyéb számos dolgot is előadván ugyanezen a módon, rávette Bószort, hogy értsen egyet a mondottakkal; 3.98.8);

(3) „Πόπλιος ἀκούσας ταῦτα, τοῦ κήρυκος συγκατατίθετο τοῖς παρακαλουμένοις” (Publius ezeket hallván egyetértett a hírnök fegyverszüneti feltételeivel; 15.5.10);

(4) „ἂν αὐτοῖς συγκατάθηται τὸ ἔθνος” (vajon egyetért-e velük a nép; 2.48.1);

(5) „συγκαταθέμενος τοῖς πρεσβευταῖς” (egyetértve a követekkel; 4.49.4);

(6) „ὧν ἀκούοντες οἱ Ταραντῖνοι τοῖς μὲν λεγομένοις συγκατατίθεντο” (ezeket meghallgatván, a tarentumiak egyetértének a mondottakkal; 8.34.2);

(7) „συγκατέθετο τῇ στρατείᾳ” (egyetértett a hadjáratral; 5.55.1).

Mint a példákban látható, a sugkatat...qemai jelentése nem egyszerűen az, hogy „jóvá hagyok valamit”, hanem: egyetérték *valakivel* az *általa megfogalmazott propozícióban* úgy, hogy a propozíció tartalmát a továbbiakban cselekvésem és/vagy nézeteim vezérelvének tekintem. Például hadvezérként egyetérték a követekkel abban, hogy a jelen helyzetben fegyverszünetet kell kötni. A továbbiakban a helyzetre vonatkozó katonai és diplomáciai tevékenységemnek ez lesz a vezérelve.

A hadvezér egyetért a követekkel abban, hogy fegyverszünetet kell kötni szerkezetű mondat a megfelelő kontextusban megfogalmazható elliptikus formában is:

A hadvezér egyetért a követekkel,
illetve

A hadvezér egyetért azzal, hogy fegyverszünetet kell kötni.

Sőt, olykor még a propozicionális attitűd is eltűnhet a felszíni szerkezetből:

A hadvezér egyetért a fegyverszünettel.

Ilyenkor a mondat jelentése nem sérül, hiszen a szövegkörnyezetből egyértelműen kítűnik, hogy melyik tag nem jelent meg a felszíni szerkezetben. Az egyetértésről beszámoló mondatok mélyszerkezete azonban minden esetben ez:

S1 egyetért S2-vel abban, hogy P,

ahol mind S1, mind S2 racionális szubjektum, P pedig propozíció. Nyilván senkinek nem jutna eszébe a Polübiosztól idézett hetedik példát (*egyetértett a hadjáratral*) úgy

² Polübiosz művének vonatkozó helyeit a TLG segítségével kerestem ki.

értelmezni, hogy abban a hadjárat valamiféle racionális szubjektum, „akivel” Hermeiasz „egyetértett abban, hogy P”. Továbbá a propozicionális attitűd hiánya sem zavaró, mert olvasás közben a szöveggörnyezet alapján értelemszerűen ki tudjuk egészíteni a mondatot:

Hermeiasz egyetértett Ptolemaiosszal abban, hogy hadjáratot kell indítani.

Arisztotelész a *Topikában* (III 1 116 a 4–13) azt a kérdést veti föl, hogyan dönthető el, hogy két vagy több, megközelítőleg azonos értékű dolog közül melyik választandó.

„Az ilyen dolgok esetében világos, hogy ha egy vagy több ponton többletérték mutatható ki, akkor az értelem azzal fog egyetérteni [συγκαταθήσεται ἢ διάνοια], hogy az a választandó, amelyik e többletérték révén kiemelkedik.” (III 1 116 a 12–13.)

A mondatban S1 az értelem, P az, hogy „az a választandó, amelyik e többletérték révén kiemelkedik”. De mi az S2? Az előzményekből nem derül ki, de már a következő mondatok elárulják:

„Először is az, ami tartósabb vagy szilárdabb, inkább választandó, mint ami kevésbé ilyen. Továbbá az, amit az okos és jó ember választana, vagy a helyes törvény [választana], vagy azok, akik minden területen szakértői a választásnak, vagy akik egy adott terület szakemberei, valamint az [a választandó], amit a legtöbben vagy valamennyien választanak [egy terület szakemberei közül], például amit az orvoslás [...] területén a legtöbb vagy az összes orvos választ [...]” (III 1 116 a 14–17.)

Az első mondat („ami tartósabb és szilárdabb, inkább választandó, mint ami kevésbé ilyen”) érezhetően egy *consensus omnium*, tehát aki ezt a propozíciót elfogadja, az a kollektív emberi értelemmel ért egyet. A következő mondat felsorolja azokat a lehetséges S2-eket, amelyekkel S1 egyetérthet P-re vonatkozóan.

Epikurosz így ír:

„Nyíltan fölhasználva a természetfilozófusok kijelentéseit, én bizony inkább hirdetem azokat a dolgokat, amelyek minden embernek a segítségére vannak, még akkor is, ha senki sem követ, semhogy egyetértvén a vélekedésekkel [συγκατατιθέμενος ταῖς δόξαις] abban leljem élvezetemet, amit a sokaság dicsér.” (*Gnom. Vat.* 29.)

Ebben a mondatban egy egyetértéssel, valamint egy egyetértés elutasításával találkozunk:

S1 (Epikurosz) egyetért S2-vel (a természetfilozófusokkal) abban, hogy P1.

S1 (Epikurosz) elutasítja az egyetértést S3-mal (a sokasággal) arra vonatkozóan, hogy P2.

Mivel Platónról és Arisztotelészről Polübioszig meggyőző adataink vannak arról, hogy a sugkatat...qemai szintaktikai mélyszerkezete ez:

S1 egyetért S2-vel abban, hogy P,

joggal föltételezhető, hogy a – kronológiailag Arisztotelész és Polübiosz között elhelyezkedő – korai sztoikusoknál sincs másként. Ám kérdés, ki az az értelmes lény, aki vel a sztoikus egyetért, amikor jóváhagy egy propozíciót. Amellett fogok érvelni, hogy ez az értelmes lény jó esetben nem más, mint maga a kozmoszt kormányzó logosz.

*

A megismerés sztoikus elméletének metafizikai alapja Hérakleitosz filozófiájából származik.³

³ Kahn, Charles H.: *The Art and Thought of Heraclitus*. Cambridge University Press, 1979. 4–5. *et passim*; Long, A. A.: *Heraclitus and Stoicism*. In *Stoic Studies*. University of California Press, 1996. 35–57.

1. A hérakleitoszi tanításnak vannak olyan elemei, amelyek értelmezhetőek úgy, hogy belőlük az emberi lélek és a mindenséget kormányzó Logosz rokon természetére következtethessünk.

„Ézért ahhoz kell igazodni, ami közös. Bár a logosz közös, úgy él a sok ember, mint-ha külön gondolkodása volna.” (B2.)

„Közös mindenkivel a gondolkodás [φρονέειν].” (B 113.)

„A léleknek logosza van, önmagát növelő.” (B 115.)

2. Kétféle ismeret létezik. Az egyiket a Logosz nyújtja az embernek. Ez igaz ismeret. „[Az emberek a logosz szerint történő dolgok területén] tapasztalatlanokhoz hasonlítanak, amikor megtapasztalják azokat a szavakat és tetteket, amiket előadok nekik, fölféjtve minden dolgot a természete szerint, és megmutatva, hogyan van.” (B 1.)

„Nem tölem, hanem a logosztól hallván bölcs dolog elismerni, hogy minden egy.” (B 50.)

A másik fajta ismeretre az ember a Logosztól szeparált „külön gondolkodás” (ἰδίᾳ φρόνησις) révén tesz szert (lásd B 2). Az ilyen ismeret merő vélekedés.

„Mert vélemény az ismerete még a legjobb vélekedőnek is, ahhoz ragaszkodik.” (B 28.)

Ugyancsak tévedés forrása az ember számára, ha nem érti meg azt, amit a Logosz közöl vele.

„Nem olyannak gondolják el a tömegemberek a dolgokat, amilyenként találkoznak velük, és ha tudomást szereznek róluk, akkor sem értik, csak azt képzelik magukról.” (B 17.)

„Értelem nélküliek: amikor hallottak valamit, akkor is a süketekhez hasonlítanak. A mondás azt tartja róluk: ha jelen vannak, akkor is távollévők.” (B 34.)

„A világot kormányzó Logosszal, amellyel a legfolytonosabban érintkeznek, meg-hasonulásban vannak, és amikbe nap mint nap belebotlanak, azok idegennek tűnnek a számukra.” (B 72.)

„Rossz tanújuk az embereknek a szemük és fülük, ha barbár lelkük van.” (B 107.)

Az emberi világban a „külön gondolkodás” és a Logosz félreértése intézményesült: a tömegeket hamis mesterek tanítják (B 40, 104), az emberek helytelenül végzik a szertartásokat is (B 5, 14).

3. Ez a két gondolat alkalmas egy etikai elmélet megalapozására is: erkölcsileg helyesen az az ember él, aki a Logosz útmutatását követi. Aki a tömeg intézményesült „elméje avagy értelme” (B 104) szerint rendezi be az életét, az tudatlan és hitvány ember.

Ezek a gondolatok a sztoikusoknál is jelen vannak. Az egyedi lelket ők is a világlélek részének tekintik.

„[A kozmosz] eleven volta nyilvánvaló abból, [hogy a mi lelkünk az ő lelkének leszakított darabkája.]” (DL 7, 143.)

A világléleknek igen sok neve van a sztoikusok szerint, ami arra utal, hogy több aspektusból mutatkozik meg a világban. Ilyen elnevezések: isten, ész (*nusz*), Zeusz (DL 7, 135), továbbá logosz, fátum, gondviselés, természet, igazság, ok, szükségszerűség (Sztob. *Ecl.* 1, 5, 15 = SVF II, 913). A továbbiakban a „logosz” kifejezést fogom használni.

Az igaz ismeretet a logosz nyújtja az embernek.

„Mivel az állatoknak fölösen kijutott az ösztönből, amelynek segítségével ők a számukra hasznos dolgok felé közelítenek, ezért az ő esetükben a természethez szabott [κατὰ φύσιν] viselkedés azt jelenti, hogy ösztöneiket követik. Ám mivel az értelmes lényeknek az értelem [λόγος], ez a tökéletesebb fajta irányító adatott meg, számukra

a természethez szabott élet helyesen ezt jelenti: az értelem szerint élni [τὸ κατὰ λόγον ζῆν]. Ezért mondta ki elsőként Zénón *Az ember természetéről* írott művében, hogy a cél: a természettel egyetértőleg élni [τὸ ὁμολογουμένως τῆ φύσει ζῆν]. [...] Az erényes élet nem más, mint a természettel összhangban álló dolgokat [τὰ φύσει συμβαίνοντα] megtapasztaló élet” – mondja Khrüszipposz *A végső célokról* szóló műve első könyvében: „Kinek-kinek természete ugyanis a mindenség természetének része”.

„Ezért a legfőbb célunk az, hogy a természetet, mégpedig mind a saját természetünket, mind a mindenség természetét követve [ἀκολούθως] éljünk, nem cselekedve olyasmit, amit tilt a közös törvény [ὁ νόμος ὁ κοινός], azaz a mindent átható, a létezők birodalmának urával, Zeusszal azonos helyes értelem [ὁρθὸς λόγος]. Ebben áll a boldog ember erénye, valamint életének könnyed folyása: midőn minden tettében összhang [συμφωνία] van a benne lakozó daimón és a mindenség kormányzójának akaratával között (DL 7, 86–88).

Ez a gondolat nincs ellentmondásban azzal, hogy ismereteinkre képzetek formájában teszünk szert. Hiszen képzeink tartalma nem más, mint ami a természetben számunkra megképzik, megjelenik, azaz amit a természet megmutat nekünk. Márpedig a természet a világlelék egyik aspektusa.

A sztoikusoknál a helyes gondolkodás és megismerés ellentétes párja a kontrollálatlan emócióktól (élvezettől, fájdalomtól, vágyakozástól, félelemtől) áthatott mindennapi gondolkodás és megismerés. Az ember legfőbb feladata, hogy megtanulja felismerni és megérteni azt, amit a logosz közöl vele. A megértés lehetőségének garanciája az, hogy a lelkünk racionális része rokon természetű a logosszal. A fölismérést és a helyes megértést emócióink megakadályozhatják és felülírhatják. A filozófia abban van a segítségünkre, hogy képesek legyünk kordában tartani és kontrollálni az emóciókat, továbbá képesek legyünk a logosz közléseit megkülönböztetni azoktól a gondolatoktól, amelyeket a mindennapi emberi gondolkodás sugall nekünk.

A sztoikus filozófusnak a kozmoszhoz és az univerzális logoszhoz (természethez, fátumhoz, stb.) való viszonya az iskola történetének egészén keresztül rendkívül bensőséges és személyes. Erre utal már Zénónnál a ὁμολογουμένως τῆ φύσει ζῆν. A személyes viszony legszebb példája Kleanthész Zeusz-himnusza. Az iskola történetének végén, Epiktétosznál és Marcus Aureliusnál ugyancsak találkozunk ezzel a mélyen személyes és érzelmekben gazdag attitűddel.

„Vágyamat istennek rendeltem alá. Azt akarja ő, hogy belázasodjam? Én is azt akarom! Azt akarja, hogy vágyakozzam valamire? Én is azt akarom! Azt akarja, hogy történnék velem valami? Én is azt akarom! Nem akarja? Én sem! Azt akarja, hogy meghaljak? Hogy megkínózzanak? Meg akarok halni! Akarom, hogy megkínózzanak!” (Epiktétosz, *Diss.* IV, 1, 89; Bollók János fordítása.)

„Minden megfelel nekem is, ami neked megfelel, ó Kozmosz [πάν μοι συναρμόζει, ὁ σοὶ εὐάρμοστον ἐστίν, ὃ κόσμῃ]. Semmi nincs nekem korán vagy későn, ami neked idejében van. Mindaz kedves termés számomra, amit évszakaid hoznak, ó Természet: minden tőled ered, benned él, hozzád tér vissza.” (Marcus Aurelius IV, 23; Huszti József fordítása nyomán.)

Ha a sztoikusnak világos, tiszta képze van például arról, hogy most nappal van, ezt így fejezheti ki:

Egyetérték a természettel (a logosszal) abban, hogy most nappal van.

Kétségtelen, hogy ez a megfogalmazás számunkra túldimenzionáltnak tűnhet: ugyan miért kell a kozmosz vezérlő princípiumát minden apró-cseprő, triviális episz-

temológiai aktusba belekeverni? De nem szabad elfelejtenünk, hogy a megismerés sztoikus elméletét óhatatlanul a szkeptikusok szemüvegén keresztül szemléljük. Mármost a sztoikus valóban egész életében azt gyakorolja, hogyan bánják a képzeteivel, mikor alkalmazzon asszenziót és mikor van szükség arra, hogy higgadtan fölfüggeszse ítéletét – ám ezeknek az episztemológiai tevékenységeknek a tárgyai rendszeresen nem ikrek, tojások, tornyok és napszakok, hanem etikailag releváns élethelyzetek, amelyek intellektuális, érzelmi és tettekben megnyilvánuló választ igényelnek.

„Ahogy gyakorlatokat végzünk avégett, hogy szembe tudjunk szállni a hibás következtetésre vezető szofisztikus kérdésekkel, úgy kellene nap mint nap gyakorlatokat végeznünk azért, hogy szembe tudjunk szállni képzeateinkkel, hiszen ezek is hibás következtetésre vezető kérdéseket tesznek föl. Például valakinek meghalt a fia. Feleld ezt: „A dolog szándékunk hatáskörén kívül esik, nincs benne semmi rossz.” [...] Meghalt a fiú. Mi történt? Az, hogy meghalt a fiú. Más semmi? Semmi.” (Epiktétosz, *Diss.* III. 8. 1–5.)

Az

S1 egyetért S2-vel abban, hogy P

szerkezetű egyetértési műveletben kétféle hibalehetőség van:

1. S1 nem a megfelelő S2-vel ért egyet abban, hogy P.
2. S1 úgy véli, egyetért S2-vel abban, hogy P, de valójában nem érti vagy félreérti a proposíció tartalmát.

Lássunk ezekre példákat!

1a. Ha valaki azt mondja:

„Egyetértek a közvéleménnyel abban, hogy erényesnek lenni fáradságos, nem kifizetődő, sőt olykor egyenesen káros, mert hátrányosan befolyásolhatja anyagi érdekeimet és a karrieremet”,

akkor a hitvány (mert nem bölcs) mindennapi felfogással ért egyet egy olyan proposícióban, amely merő vélekedés. (Nem hamis állítás, mert akkor a negációja igaz volna.)

1b. Ha valaki azt mondja:

„Egyetértek a közvéleménnyel abban, hogy az erény jó”

akkor a proposícióval tartalmilag semmi baj ugyan, ám emberünknek az erényre vonatkozó ismerete mégis merő vélekedés marad, mert nem a természettel egyetértésben jutott erre a gondolatra.

2. Ezt a hibalehetőséget rövid párbeszédben modellezem.

S2: Ez az ember gyorsan mosakszik.

S1: Igen, egyetértek veled abban, hogy felületesen mosakszik.

S2: Félreérsz. Nem azt mondtam, hogy felületesen, hanem hogy gyorsan.

A fiktív párbeszédet Epiktétosz egyik intése alapján fogalmaztam, amely így szól:

„Gyorsan mosakszik valaki? Ne mondd rá, hogy rosszul, hanem hogy gyorsan. Ha valaki sok bort iszik, ne azt mondd, hogy rosszul cselekszik, hanem hogy sok bort iszik. Mielőtt a szándékát megvizsgálod, honnan tudnád, hogy helytelenül cselekszik-e? Így nem fog veled előfordulni, hogy mások azok a dolgok, amelyekről megragadó képzetekre teszel szert, és mások azok a proposíciók, amelyekre nézve egyetértesz [οὐτως οὐ συμβήσεται σοι ἄλλων μὲν φαντασίας καταληπτικὰς λαμβάνειν, ἄλλοις δὲ συγκατατίθεσθαι].” [Kézikönyvecske 45; Sárosi Gyula fordítása nyomán.]

Az ilyen típusú asszenziókat hamis egyetértésnek (ψευδὴς συγκατάθεσις) nevezük. A hamis egyetértés elhamarkodott (prospet») vagy gyöngö (ἄσθενής) (vö. SVF

III, 172). Az kikövetkeztethető, hogy a sztoikusok azt az asszenziót tekintik elhamarkodottnak, amely nem a megragadó képzetre vonatkozik.

„[...] mert az elhamarkodottságtól való mentességet [ἀπροπτωσία] és a higgadtságot becsüljük, ellentétüket joggal gyűlöljük. Az elhamarkodottságtól való mentesség olyan diszpozíció, amely a megragadást megelőzően nem adja egyetértését, de egyetért a megragadó képzetre vonatkozóan [ἢ μὲν ἀπροπτωσία διάθεσις ἀσυγκατάθετος πρὸ καταλήψεως, συγκαταθετικὴν κατὰ ... φαντασία καταληπτῶι], erős a kérézetek közepette, és nem adja át magát a nem megragadó képzeteknek.” (Pap. Herc. 1020 Col IV n = H 88.)

Ennek alapján megfogalmazható az a sejtés, hogy a hamis asszenziók közül elhamarkodottnak azt nevezi a sztoikus, amelyik a propozíciót érti félre, gyöngének pedig azt, amelynek esetében S1 nem a megfelelő S2-vel ért egyet a propozíciót illetően.

Az előadás elején felsorolt három tézis helyett a következő új téziseket javaslom:

1. A megragadó képzet azért az igazság kritériuma, mert igazságát – a benne reprezentált tárggyal vagy tényállással való korrespondenciáját – maga a Logosz garantálja, hiszen ő mondta ki, illetve mutatta meg.
2. Az asszenzió az a mozzanat, amikor egyetértek egy racionális lénnel az általa megfogalmazott propozícióban.
3. A megragadás az a mozzanat, amikor egyetértek a Logossal egy tőle kapott megragadó képzetben, és azt propozicionális formára hozom.

Oláh Máttyás